

Urban, Waclaw

"Stavovská opozice a její zápas s Habsburky 1547-1577. K politické krizi feudální třídy v předbelohorském českém státě", Jaroslav Pánek, Praha 1982 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 75/2, 326-327

1984

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

ne wizjoner spodziewać się mógł nagrody, rozgłosu, czci, korzyści materialnych, przesłuchiwany przez inkwizytorów w XVI w. oczekiwać mógł tylko potępienia i kary. Mimo to i w jednym, i w drugim wypadku mówili mniej więcej to samo, ich relacje o cudownych widzeniach budowane były z takich samych, powtarzających się stale elementów. Jest to zagadka zarówno teologiczna, jak i psychologiczna, a także źródłoznawcza. Szkoda, że autor nie próbował jej rozwiązać.

Książka W. A. Christiana jest jakby niedokończona nie tylko dlatego, że brak w niej podsumowania. Autor położył nacisk na prezentację źródeł, dał ich wstępną analizę, uznał, że na wyciąganie ogólniejszych wniosków jest jeszcze za wcześnie. Lub może chciał to pozostawić czytelnikowi? Lektura jest interesująca, chociaż niełatwa i nie zawsze w pełni satysfakcjonująca.

Książka jest dość oszczędnie wyposażona w przypisy, z najniezbędniejszymi tylko odesłaniami do literatury, za to ma blisko stustronicowy dodatek źródłowy zawierający wszystkie analizowane przez autora teksty w hiszpańskim oryginale.

Andrzej Wyrobisz

Jaroslav Pánek, *Stavovská opozice a její zápas s Habsburky 1547—1577. K politické krizi feudální třídy v předbělohorském českém státě*, Academia — Nakladatelství Československé Akademie Věd, Praha 1982, s. 157.

W ostatnich dziesięcioleciach historiografia czechosłowacka mało zajmowała się staroczeskimi dziejami wewnętrznopolitycznymi, dlatego trzeba szczególnie powitać studium młodego historyka J. Pánka o walce opozycji stanowej z Habsburgami. Początek jego chronologicznego zakresu wyznacza rok wojny szmalkaldzkiej 1547, koniec natomiast jest mniej jasny. Właściwie powinna być nim konfesja czeska z 1575 r., autor jednak przedłużył opowieść do odbywanego w niespokojnej atmosferze pogrzebu cesarza Maksymiliana II w r. 1577. Okres ten — od stłumienia prób antyhabsburskiego powstania do wywalczenia zgody na konfesję czeską — był *summa summarum* dla opozycji pomyślny.

Autor dobrze wykorzystał czeską literaturę przedmiotu i rzeczowo docenił zalety np. takich autorów, jak K. Krofta czy K. Hrejša (s. 9, 15). Jednocześnie krytykował zbytnią konfesyjność dawnej historiografii czeskiej, podkreślając jednak, że nawet u ewangelika A. Molnára widać wpływ marksizmu. Pánek zna również stosunkowo dobrze literaturę polską, jednak przy zgodzie sandemierskiej pominął wartościowe monografie O. Haleckiego i J. Lehmana (s. 86), zaś przy anomaliiach pogodowych w Czechach w latach 1574—1575 (s. 101) nie uwzględnił A. Walawendera, „Kroniki klęsk elementarnych w Polsce i w krajach sąsiednich w latach 1450—1586” (Lwów 1932). Nie dotarł również Pánek do zachowanego w papierach głównego przywódcy opozycji, Wilhelma z Rożemberka, a opublikowanego w VII t. „Odrodzenia i Reformacji w Polsce” memoriału antysenatorskiego.

Załączony spis źródeł rękopiśmiennych wydaje się spory, ale w tekście książki mało je widać, może z powodu skrótów, których autor musiał dokonać. Zdecydowanym błędem jest jednak niewyzyskanie Archiwum Państwowego w Třeboni, gdzie znajduje się korespondencja, rachunki itd. wymienionego wyżej Rożemberka.

Pánek wykazuje dobrą orientację międzynarodową, o sprawach czeskich w XVI w. mówi jednak niewiele nowego. Nie widać też wyzyskania ówczesnych pism politycznych, ale może w Czechach miały one małe znaczenie? Szczególnie ważne były tam sprawy religijne, bo Habsburgowie byli katolicy, a większość stanów była protestancka. Prócz tego normalne było użeranie się o prawa Królestwa i kłótnie o podatki (jak w Polsce). Morawy były zwykle spokojniejsze od właściwych Czech (to też prawidłowość). Panujący rozbijał jedność przez swą stosunkową tolerancyjność wobec szlachty i srogość wobec mieszczaństwa. Wzajemne

stosunki między odrębnymi w Czechach stanami pańskim i rycerskim nie wychodzą w pracy dostatecznie jasno.

Monarcha miał grupę swoich zwolenników między szlachtą (s. 30), ale w zasadzie większość stanów była od lat czterdziestych w opozycji, przy czym autor słusznie odróżnia walczącą o prawa i podatki opozycję, szerszą od radykalniejszej opozycji węższej walczącej też o wiarę, a składającej się ze zdecydowanie antykatolickich nowoutrakwistów i braci czeskich. Udatne jest chyba wyrażenie Pánka „radykalni katolicy”, oznaczające fanatycznych zwolenników kontrreformacji, w odróżnieniu np. od tolerancyjnego Wilhelma z Rožemberka (w ogóle dopiero w kontekście książki można zrozumieć, że ten wódz opozycji był dobrym szlacheckim kandydatem na tron polski).

Podniętą dla opozycji czeskiej stanowił pokój augsburski 1555 r., bo odtąd także szlachcice w krajach Korony św. Wacława pragnęli dźwżyć władzę sumień w swoich dobrach. Z początkiem lat sześćdziesiątych opozycja przekonała się o kurście Habsburgów na rekatolicyzację i stanęła zdecydowanie w obronie tolerancji religijnej, a także utrakwistycznego uniwersytetu praskiego. I tu ekskurs *pro domo Polonica*. Na s. 12 autor słusznie pisze: „Ze względu na przewagę sił obozu absolutystycznego nie broniła opozycja stanowiska bezwzględnie antykatolickiego, lecz starała się o tolerancję religijną.” A przecież podobnie robili nasi protestanci, którzy walczyli o tolerancję, bo nie byli na tyle silnymi, żeby być nietolerancyjnymi!

Największe osiągnięcia miała opozycja za Maksymiliana II (1564—1576), ale i tak nie udało się jej przeprowadzić wielkiego planu legalizacji czeskiego wyznania wiary, z którym wystąpił Bogusław Feliks Hasištejnský z Lobkovic. Ten wódz opozycji był jeszcze w 1546 r. lojalnym urzędnikiem Habsburgów.

Kończąc książkę pożyteczne spisy skrótów, źródeł i literatury oraz streszczenia rosyjskie i niemieckie. W streszczeniach tych błędne są zwroty „sosłownyje obszcziny” (s. 142) oraz „Ständegemeinden” (s. 149), które stanowią kalki z czeskiego. Niezły jest chyba indeks osobowy, ale hasło „z Plavna” jest tu dla cudzoziemców mało czytelne. Przydałoby się tu uzupełnienie „von Plauen” i uwzględnienie również opuszczonej s. 37.

Pewne stwierdzenia u Pánka dotyczą pośrednio lub bezpośrednio naszej historii. Tak więc dawna historiografia czeska oceniała zbyt pochopnie wszystkie wcześniejsze upadki pod kątem katastrofy białogórskiej (s. 7), podobnie jak polska pod kątem rozbiorów. Szesnastowieczna szlachta polska martwiła się znów o prawa swych czeskich współbraci, nie wykazując żadnego zainteresowania mieszczanami (s. 24; można byłoby tu wykorzystać poza artykułem S. Kota dodatkowo sylwę Taszyckich w Bibliotece Jagiellońskiej). Do jakiegoś polskiego pitawala powinien też nareszcie zawędrować przypadek naszego rodaka — Jana Filipona Dąbrowskiego, dziekana w Ołomuńcu, który chcąc zostać tamtejszym biskupem otruł czterech kolejnych biskupów ołomunieckich (s. 84). Tacy wychodźcy nie robili nam dobrego imienia, toteż o jednym z tamtejszych księży polskich zanotowano uszczypliwie w źródłach morawskich *Polonus ingenio et moribus* (cytuje z pamięci).

Słabościami pracy Pánka są pewien schematyzm w treści i stylu oraz brak przedstawienia *dramatis personarum*, a głównie sylwetek przywódców opozycji. Szczególnie wybitny radykalny akatolik z Moraw Teodoryk (Jetřich) z Kunovic oczekuje oddzielnej monografii.

Ogólnie książka J. Pánka jest pozycją na dobrym poziomie, lecz nie dziełem wielkiego formatu. Może ona ponadto zachęcić do podejmowania badań porównawczych nad życiem politycznym szlachty polskiej i czeskiej w XVI w. (dla późniejszych okresów jest to już niemożliwe, bo nawet polscy podróżnicy w siedemnastowiecznych Czechach czuli się bardzo obco).